



ЛЮСТРАЦІЯ (від лат. *lustratio* — очищення жертвуванням) — у Стародавньому Римі очищувальний ритуал (церемонія очищення), в основі якого жертвопринесення богам тварин за гріхи, здійснюване царем, згодом цензором, на Марсовому полі у зв'язку із завершенням перепису (раз на 5 р.). Існує припущення, що вперше цей ритуал виконав цар Сервій Тулій після закінчення першого перепису 566 р. до н. е. Останню Л. у Римі здійснив імператор Веспасіан 74 р. н. е. Відомо також, що Л. як ритуал має давніше походження, зокрема його проводили в часи міной. цивілізації. У Великому князівстві Литовському Л. називали перевірку екон. стану держ. нерухомості шляхом перепису майна і володінь (від кін. 16 ст.). Вона передбачала перепис імен власників нерухомості та перепис насел. загалом. Завдяки Л. здійснювали підрахунок фінанс. прибутку до казни держави через податки. Нею займалися люстратори (ревізори).

Термін «Л.» набув нового значення у 20 ст. Зазвичай вона відбувається під час зміни влади в країні, напр., після 2-світ. війни в Німеччині під час денацифікації або в Бразилії після військ. перевороту 1964, у зв'язку з політ. процесами в постсоціаліст. країнах Європи (НДР, Чехії, Словаччині, Польщі, Угорщині, Естонії, Латвії, Литві, Грузії) після 1989, в основі яких — регламентація новими урядами доступу до сусп. і держ. посад особам, які безпосередньо чи опосередковано були причетні до керівництва комуніст. партій та служб держ. безпеки. Так, в Естонії Л. реалізовано двома законами. Відповідно до першого — про порядок складання присяги (1992) — претендент на будь-яку держ. посаду мав скласти присягу, в якій запевняв, що не був на службі в органах безпеки держав-окупантів Естонії (СРСР та Німеччини), їхніх військ. сил, не був їхнім агентом, не брав участі в переслідуваннях і репресіях естонців за ідеол. переконаннями. По факту, кожну особу, яка складала таку присягу, перевіряли, щоб з'ясувати, говорить вона правду чи ні. Другий закон — про виявлення співроб. й агентів спецслужб держав — окупантів Естонії (1995). Подіб. закон ухвалено 1998 в Литві. У Латвії люстрац. законом від 1994 заборонили балотуватися на будь-яких виборах до органів місц. чи держ. влади співроб. спецслужб СРСР та дійс. чл. КПРС. У Чехії й Словаччині за допомогою закону про Л. від 1991 (тоді в Чехословаччині) вдалося повністю вивести колиш. парт. функціонерів, офіцерів комуніст. таєм. поліції та їхніх колаборантів з посад держ. служб, суд. системи, органів прокуратури, нової служби безпеки, керівництва держ. підприємств, управлін. апаратів Центр. банку, залізниці, вищих академ. посад; їм заборонено обіймати полковн. та генерал. посади в армії. В Угорщині 1990 для проведе-

ння Л. створили «Історичну комісію», що займалася виявленням та недопущенням у владні органи осіб, причетних до терору проти угор. народу під час угор. антикомуніст. повстання 1956. Членів цієї комісії призначав міністр юстиції. У Польщі до 1993 до сейму внесено 6 різних законопроектів про Л. Нині діє положення, що ніхто не може бути позбавлений права претендувати на будь-які посади в органах держ. упр. чи законодав. органів, проте кожен із претендентів має скласти люстрац. подання про співпрацю зі старими органами безпеки. У разі надання неправдивих даних Люстрац. суд відсторонює особу від виконання обов'язків. Згодом Л. від комуніст. ідеології проведено в Грузії (Закон про Л. від 2011). Там ухвалили кілька законів, якими заборонили обіймати високі держ. посади особам, причетним до служби в КДБ чи керів. посад у КПРС, створ. Комісію з Л., що займалася питаннями викорінення комуніст. символіки, зокрема в назвах вулиць і площ, а також ліквідацією монументів, що символізують рад. тоталітар. добу.

Політ. процеси в окремих країнах (зокрема Україні) на поч. 21 ст., де відбулося повалення керівництва держави шляхом масових громадян. протестів, актуалізували явище Л. Відтоді Л. почали називати заборону, реалізовану прийняттям спец. законів, обіймати відп. держ. посади представникам поперед. влади. В Україні Л. здійснюють за допомогою Закону України «Про очищення влади» від 16 вересня 2014, що визначає засади проведення перевірки держ. службовців та посад. осіб органів місц. самоврядування і встановлює заборону обіймати держ. посади упродовж 5-ти та 10-ти р. певним категоріям фіз. осіб. Так, згідно з першою статтею цього закону очищення влади здійснюється з метою недопущення до участі в упр. держ. справами осіб, які своїми рішеннями, діями чи бездіяльністю здійснювали заходи (та/чи сприяли їх здійсненню), спрямовані на узурпацію влади Президентом України В. Януковичем, підрив основ нац. безпеки і оборони України або протиправне порушення прав і свобод людини. Відповідно до різних фахових оцінок, напр., Венеціан. комісії, закон має недоліки, подекуди суперечить Конституції України, не скрізь узгоджений з європ. стандартами в цій сфері, і навряд чи забезпечить очищення влади. Осн. відмінність України від постсоціаліст. європ. країн полягає в тому, що метою Л. є очищення влади від корумпованості, а не від кривавої політ. ідеології. З ін. боку, в Україні процес заборони комуніст. ідеології був легітимізов. пакетом законів від 9 квітня 2015 («Про правовий статус та вшанування пам'яті борців за незалежність України у XX столітті», «Про увічнення перемоги над нацизмом в

Другій світовій війні 1939–1945», «Про доступ до архівів репресивних органів комуністичного тоталітарного режиму 1917–1991 років» і «Про засудження комуністичного та націонал-соціаліст. (нацист.) тоталітар. режимів і заборону пропаганди їхньої символіки»). До того ж відповідно до осн. люстрац. закону — «Про очищення влади», окрім причетних до поперед. влади, Л. підлягають особи, котрі займали посади в Комуніст. партії СРСР або однієї із союз. республік, починаючи від секр. райкому і вище, в комсомол. організаціях, працювали в органах КДБ. Відтак Україна найпізніше зі всіх постсоціаліст. країн оголосила про Л. рад. ідеології. Серед ін. країн, де явище «Л.» набуло того ж значення, що й в Україні, — Лівія, у якій 2013 узаконили заборону перебувати на держ. посадах упродовж 5-ти р. чиновникам часів правління М. Каддафі. Очищення органів влади від корумпованості поперед. її представників здійснено тією чи ін. мірою і в ін. країнах Азії та Африки, в яких протестні події узагальнено терміном «арабська весна». Хоча країною, яка першою розпочала боротьбу з корупцією влади, можна вважати Сингапур, де ще 1960 ухвалено закон, відповідно до якого держ. чиновник

вважався хабарником і звільнявся з посади, якщо жив не за статками, — це дозволило викоринити корупцію в країні. Л. часто супроводжується створенням і оприлюдненням списків осіб, які їй підлягають, до їх створення долучаються громад. організації, демократ. ЗМІ.

Рекомендована література

1. Георгіца А. Сучасний парламентаризм: проблеми теорії і практики. Чц., 1998;
2. Шевчук С. Люстрація як ретроактивна справедливість: європейські стандарти захисту прав людини при переході до демократичного правління // Юрид. журнал. 2006. № 2;
3. P. Bukalska, M. Bocian, M. Nowakowski. Lustracja w krajach Europy Środkowej i państwach bałtyckich. Warszawa, 2009;
4. Степаненко О. Політична люстрація: теоретичні засади поняття // Наукові праці Чорномор. університету комплексу «Києво-Могилян. академія». Сер. Політологія. 2014. Т. 236, вип. 224.

О. В. Савченко

Бібліографічний опис:

Люстрація / О. В. Савченко // Енциклопедія Сучасної України [Електронний ресурс] / Редкол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.] ; НАН України, НТШ. — К. : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2017. — Режим доступу: <https://esu.com.ua/article-59953>

2001-2025 © Ця енциклопедична стаття захищена авторським правом згідно з чинним законодавством України ([докладніше](#)).